

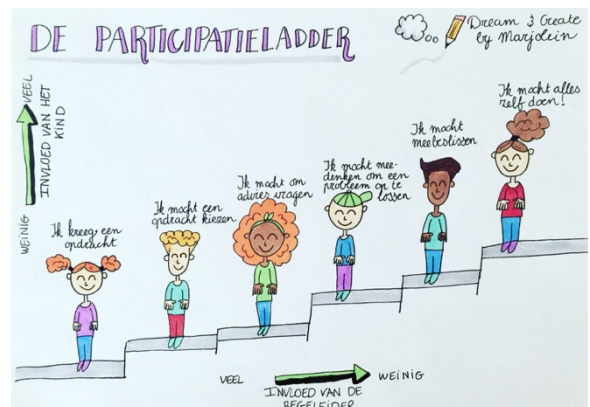
‘Hier heb ik mijn hele leven wat aan’

Democratisch participeren valt te leren

Democratie is niet perfect, maar het helpt imperfecte mensen en groepen die sterk van elkaar verschillen om medemenselijk samen te leven. Het is daarom urgent dat die democratie doorgegeven wordt aan nieuwe generaties. Onder andere door kinderen te laten oefenen met inspraak op school en in hun wijk of gemeente. Maar hoe staat het met participatie van kinderen? Stichting Vreedzaam heeft hiermee praktijkervaring opgedaan in de ongeveer vijftig Vreedzame Wijken in Nederland.

Democratie, als hoeksteen van onze samenleving, leek haast zo normaal te zijn als water dat uit de kraan komt. Toch staat deze momenteel onder druk door toenemende polarisatie en uitsluiting. Maar democratie valt of staat ook met de mate waarin we de waarden en principes ervan overdragen aan een volgende generatie. Waar veel dictaturen met staatsopvoeding van kinderen inzetten op de continuering van de dictatuur, is de nadruk op het continue reproduceren van democratie in westerse landen minder aanwezig. Daarom werkt Stichting Vreedzaam samen met zo’n vijftig gemeenten die belang hechten aan activiteiten die democratische kinderp participatie bevorderen.

Alle participatie is winst, maar niet iedere participatieaanpak heeft een even grote invloed. Om inzichtelijk te maken in welke mate er – in activiteiten, projecten, aanpakken – sprake is van kinderp participatie, werkt Stichting Vreedzaam met een ‘participatieladder’ (zie afbeelding).

Lichtere vormen van participatie zoals een opdracht krijgen, mogen kiezen of advies geven staan op de lagere treden en invloedrijkere aanpakken als meedenken, meebeslissen of zelf organiseren staan bovenaan.

Daarnaast kan gesteld worden dat de meeste incidentele of op zichzelf staande projecten, hoe goed ook vormgegeven, minder impact opleveren dan interventies die ingebed zijn in een wijk- of buurtbrede strategie. De dynamiek hierachter lijkt dat een democratische attitude die wordt opgebouwd bij een effectief project robuuster is naarmate er meer contexten zijn waar die attitude wordt ondersteund. ‘Op straat’, buiten het project, kan die positieve attitude namelijk weer makkelijk worden afgebroken. Meer is te verwachten van programma’s die meerdere leefgebieden aan elkaar verbinden met één samenhangende set van taal en verwachtingen. Daarvoor is de samenhangende opzet van de Vreedzame School en de Vreedzame Wijk ontwikkeld, met expliciete aandacht voor democratische participatie van kinderen. Hiermee is een format ontwikkeld dat als voorbeeld kan dienen voor ontwikkelingen elders.

“Veel kinderen willen graag samen met andere kinderen betrokken worden bij beslissingen die hun leven beïnvloeden”

Kinderen oefenen met democratisch participeren

Het uitgangspunt van De Vreedzame Wijk is dat opvoeding niet alleen gericht moet zijn op eigen belang en eigen ontwikkeling, maar ook op het belang van de samenleving. Hiermee zou een generatie kunnen ontstaan die harmonieuzer samenleeft en een bijdrage levert aan een democratische maatschappij. Het stimuleert volwassenen in hun verantwoordelijkheid om kinderen van jongs af aan te betrekken in acties om de sociale samenhang in hun woonomgeving te versterken. Door mee te doen aan activiteiten en initiatieven binnen de Vreedzame School en de Vreedzame Wijk leren kinderen samenwerken, conflicten oplossen en respectvol met anderen omgaan.

In de Vreedzame Scholen kunnen kinderen democratische vaardigheden beoefenen: kinderen vormen commissies ter verbetering van het schoolklimaat. Een voorbeeld is de commissie die naar aanleiding van ruzies over het balspel Kingen de omgangsregels opstelt. Ze leren zo hoe je inspraak organiseert en in vergaderingen samen besluiten neemt. In veel gemeenten kennen de Vreedzame Scholen een uitbreiding naar de Vreedzame Wijk, waardoor alle wijkomgevingen waar kinderen komen, sportclubs, kinderwerk, speeltuinen en het jongerenwerk, onderling verbonden worden met een gemeenschappelijke taal, gemeenschappelijke gebruiken en jaarthema's van de Vreedzame School. Ook hier krijgen kinderen en jongeren verantwoordelijkheid voor het reilen en zeilen, onder andere doordat ze ook daar als mediator conflicten tussen kinderen helpen oplossen. Per wijk wordt een kindervijakraad ingericht met op democratische wijze gekozen vertegenwoordigers van scholen uit de wijk. De kindervijakraad zet zich in voor de wijk en niet alleen voor de kinderen in de wijk.

Kinderen kunnen zo in een veilige omgeving vaardigheden oefenen en toepassen. Dat moet wel geleerd en geoefend worden, want kinderen worden niet als kleine democraten geboren. In de basisschoolperiode zijn kinderen heel gevoelig voor (zowel negatieve als positieve) invloeden van leeftijdsgenoten en rolmodellen.

Maar evengoed willen veel kinderen graag samen met andere kinderen betrokken worden bij beslissingen die hun leven beïnvloeden; dat versterkt ook hun sociale vaardigheden. Deze aanpak geeft kinderen eigenaarschap van hun wijk en een gevoel ertoe te doen. Ze willen, kortom, meedoen. Daarom zou je democratisch participeren ook de 'doe-mee-cratie' kunnen noemen.

Hoe het werkt in de praktijk van de Vreedzame Wijk

In de Vreedzame Wijk creëren volwassenen democratische oefenplekken op school en in de wijk waar buurtbewoners, kinderen en ouders komen. Oefenplekken zijn onder andere de kindervijakraad, een speeltuincommissie, het meedenken bij de buitenschoolse opvang over het herfstprogramma, of het zorgen voor fair play tijdens het schoolvoetbaltoernooi. Ofwel, iedereen bedenkt hoe in het eigen werk te zorgen dat kinderen een stem krijgen. Het is daarbij de kunst om kinderen te laten nadenken over: hoe kunnen we zorgen dat *iedereen* het in de wijk goed heeft? De manier waarop opvoeders en andere volwassenen met kinderen omgaan is van invloed: luisteren ze naar hen, mogen kinderen meebeslissen over belangrijke zaken die hen aangaan, en wordt er iets mee gedaan? Zo leren kinderen dat ze belangrijk zijn en invloed hebben op hun wereld.

Een ander punt is dat kinderen uit verschillende wijken en met uiteenlopende achtergronden elkaar niet meer vanzelfsprekend ontmoeten. Om hen meer met elkaar in contact te brengen doen scholen in Utrecht mee aan een scholenuitwisseling. Recent hebben leerlingen van twee scholen uit Kanaleneiland en Leidsche Rijn tijdens drie ontmoetingen elkaar hun wijk laten zien. Op die manier leren kinderen elkaars perspectief kennen. Er zijn meerdere scholen in Utrecht uit de diverse buurten die zich hiervoor hebben

opgegeven. Met het elkaar leren begrijpen en waarderen, wordt een basis gelegd om gezamenlijk breed gedragen oplossingen te vinden voor maatschappelijke vraagstukken. Democratie wordt rijker met een diversiteit van meningen en ervaringen.

Het gaat niet overal goed en het kan meer en beter

In veel gemeenten is kinderwerk wegbezuinigd – alsof kinderen er niet toe doen totdat ze jongeren zijn. Wel worden jongerenwerkers ingezet voor kinderen vanaf 10 jaar uit kwetsbare groepen. Dat is echter jaren te laat om goed in te spelen op de grote democratische vatbaarheid van kinderen. Bovendien is democratiebevordering niet alleen belangrijk voor kinderen uit wijken die als kwetsbaar worden gezien: ook in well-to-do-wijken leren kinderen dat niet zomaar vanzelf aan.

Wat een rol lijkt te spelen is dat gemeenten, anders dan scholen, een multi-interpretabele wettelijke opdracht hebben om inspraak en democratie te bevorderen (Gemeentewet, artikel 150). Hierin wordt jeugd niet genoemd. Het gevolg lijkt te zijn dat de inzet voor participatiebevordering bij jeugd per gemeente sterk verschilt. Een initiatief in ongeveer 150 gemeenten is de kinderburgemeester (kinderburgemeesters.nl), met als doel een 'brug te vormen tussen kinderen en de lokale politiek'. Maar meestal heeft de kinderburgemeester meer een ceremoniële functie ten dienste van de overheid; van een structureel contact met kinderen op scholen of kindervijkraden is maar zelden sprake. Die brug vormen lijkt dus nog een brug te ver. Voor kinderen die betrokken zijn bij de kinderburgemeester kan het een prima oefenplek zijn voor democratische vaardigheden. Maar op bredere participatie van jeugd zal het weinig effect hebben, als het losstaat van zaken die kinderen zelf (mee)bedacht hebben.

“Meestal heeft de kinderburgemeester meer een ceremoniële functie ten dienste van de overheid”

Zo hebben studenten van Universiteit Utrecht na een inventarisatie van de huidige inzet van kinderburgemeesters een aantal verbeteringen voorgesteld: de kinderburgemeester wordt gekoppeld aan de burgerschapsontwikkeling op scholen. Zo hebben gemeenten als Utrecht per school inspraakcommissies die op wijkniveau samenwerken in een kindervijkraad. Met deze koppeling wordt het doel van de kinderburgemeester om een brug te vormen tussen kinderen en lokale politiek haalbaarder. Ook stellen de studenten voor om een online platform of app te ontwikkelen voor de burgerschapslessen op school die ook de communicatie met de kinderburgemeester kan verzorgen, zodat er directer kan worden gecommuniceerd. Een voorstel is ook om de oefenmogelijkheden met democratische participatie te verbreden met het organiseren van kinderburgerberaden. In zo'n kinderburgerberaad doen kinderen niet mee vanwege hun verdienste of vaardigheden, maar worden gekozen door loting. Dit zorgt voor een minimale drempel,

waardoor alle kinderen de mogelijkheid hebben om 'ertoe te doen' in de doemeecratie. Op de agenda staat geen volwassenenproblematiek, maar de alledaagse vraagstukken die kinderen belangrijk vinden. Hierbij staat het oefenen voorop; het bereiken van doelen of oplossingen komt op de tweede plaats.

Hoopvolle ontwikkelrichtingen ter aanbeveling

Democratische participatie is aan te leren. De beste kans is er voor een aanpak met een hoge mate van eigenaarschap voor kinderen, ingebed in een samenhangende buurtaanpak ter bevordering van participatie.

De inzet van de stem van kinderen is in veel gemeenten nog een blinde vlek. Hoe de democratie er in de toekomst uit komt te zien, hangt af van de manier waarop ze wordt doorgegeven aan de volgende generatie. Het zou wenselijk zijn als gemeenten hierin een wettelijke taak zouden hebben.

Recente ervaringen met integrale vormen van kinderparticipatie zoals kinderraden gekoppeld aan de burgerschapsbevordering op scholen geven sterke indicaties dat kinderen er, volgens eigen zeggen, wat aan hebben voor de rest van hun leven.

In de praktijk

Veel scholen wilden graag een leerlingenraad opzetten. Zo vond op een van de scholen een verkiezing plaats, waarbij leerlingen zich met zelfgemaakte posters presenteerden. Na de verkiezingen kwam er een raad met leerlingen uit elke midden- en bovenbouwgroep. Deze raad mocht meedenken over thema's zoals de inrichting van het schoolplein en het organiseren van activiteiten.

Bij een schoolbezoek werd bij binnenkomst meteen een rondleiding gegeven door vier assertieve leerlingen die vol enthousiasme hun school lieten zien. Ze spraken over hun taken binnen de raad en toonden trots hun map met notulen. De leerlingen waren blij met hun rol, maar gaven aan dat hun klasgenoten weinig op de hoogte waren van wat er in de raad besproken werd. Ook hun leraren vroegen zelden naar de onderwerpen die in de raad aan bod kwamen als ze weer eens een uurtje in het kantoor van de schoolleider hadden gezeten.

De agenda wordt vooral nog door de schoolleider bepaald. Hij heeft het graag over veiligheid, maar de leerlingen noemen andere onderwerpen, zoals voetballen op het veld, waarbij de regels nog te vaak door de leerkracht worden bepaald. In een masterclass over De Vreedzame School gaat het over het verschil tussen regels van de leraar en afspraken die kinderen samen maken; dat biedt mogelijkheden voor deze school. De schoolleider wil er zo graag werk van maken, maar merkt dat er van de plannen van de leerlingenraad weinig terecht komt als andere leerlingen en het team niet zijn betrokken.

Geleerde lessen

De belangrijkste conclusie na dit schooljaar was: leerlingparticipatie is meer dan een leerlingenraad alleen. Hoewel een leerlingenraad een goede

In de Utrechtse wijk Lombok wilde de kinderraad met de vraag aan de slag waarom er in de wijk zoveel daklozen waren. 'Waarom heeft niet iedereen een huis?' 'Hoe gaan ze zich dan wassen en naar de kapper?' Ze hadden hierover een goed gesprek in de kinderraad en de actie bedacht om een dak- en thuislozenverwendag te organiseren. Ze gingen langs alle ondernemers in de wijk en dat waren er nogal wat. Ze vroegen de kapper om te komen knippen en schakelden een pedicure en een schoonheidsspecialiste in. Iemand kwam koken en een yogaworkshop geven. Dat hadden de kinderen allemaal zelf geregeld. In de speeltuin kwam iedereen samen. Tijdens de evaluatie vertelde een kind: 'Hier heb ik iets aan voor de rest van mijn leven. Ik wist niet dat dakloos zijn zo was.'

manier is om leerlingen een stem te geven, bereik je hiermee vaak een klein groepje mondige leerlingen. In de masterclasses kwam aan de orde dat voor duurzame leerlingparticipatie het essentieel is dat het ingebed is in de schoolcultuur en dat alle leerlingen in school kunnen oefenen met participatie en burgerschap. Hierbij is een sterk pedagogisch klimaat cruciaal, waarin sociale veiligheid en openheid centraal staan. Als kinderen zich in de pedagogische relatie met leerkrachten gehoord, gezien en serieus genomen voelen, kunnen ze participeren. Zowel in hun eigen leerproces, als in de klas, in de school én in de wijk. Het proces kost tijd en energie en vraagt om oog voor inclusie, zodat ook de stillere leerlingen worden betrokken. Klassenvergaderingen en coöperatieve werkvormen helpen hierbij, omdat ze ruimte geven aan alle kinderen om mee te doen. Op die manier wordt leerlingparticipatie een vanzelfsprekend onderdeel van het dagelijkse schoolleven, toepasbaar in iedere les en op elk moment van de dag.

Leerlingparticipatie op de basisschool

Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) werkte een schooljaar lang samen met tien basisscholen in Nederland om leerlingparticipatie binnen de eigen school stevig vorm te geven. Het NJI organiseerde masterclasses met experts van onder andere Stichting Vreedzaam, TU Delft en het Expertisepunt Burgerschap. Daarnaast werkten de scholen zelfstandig aan leerlingparticipatie, met tussentijdse intervisiemomenten en bezoeken vanuit het NJI waar werd gesproken met schoolleiders, docenten en leerlingen over de mogelijkheden voor participatie op school.

Bob Horjus is sociaal pedagoog. Hij deed onderzoek naar de Vreedzame Wijk.

Annemiek van Vliet is directeur van Stichting Vreedzaam.

Met dank aan Maartje van Dijken voor de kadertekst over leerlingparticipatie op de basisschool.

Reageren op dit artikel? Mail naar bobhorjus@gmail.com

Literatuur

De Winter, M. (2024). *Medemenselijk opvoeden. Samenlevingspedagogiek voor een hoopvolle en daadkrachtige generatie*. Amsterdam: SWP.

Hart, R. A. (2013). *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. Routledge.

Horjus, B. (2016). *De vreedzame wijk: Verwachtingen en resultaten* [Dissertatie]. Utrecht: Universiteit Utrecht/Zeist: Horjus & Partners.

Pauw, L. (z.d.). *Naar een betekenisvolle kinderburgemeester*. Stichting Vreedzaam.

